

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА. ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 37.015.3:159.9]:37.04-026.15

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-104-4-3-6

Вячеслав ДЕМЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського ОІППО

РОЗВИТОК ЛАТЕРАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ

У статті досліджується проблема розвитку латерального мислення у здобувачів освіти. Висвітлено провідні аспекти означеного типу мислення, шляхи, форми та методи його формування у здобувачів освіти. Окреслено основні підходи концепції латерального мислення Едварда де Боно.

Ключові слова: латеральне мислення, компетентність, компетенція, креативність, професійний розвиток, освітні інновації, інноваційна діяльність, підвищення кваліфікації.

The article is devoted to the problem of developing lateral thinking of the educational applicants, due to, applicants will have the success in solving social, professional, household problems, that are unresolved with using traditional forms and methods of thinking.

Lateral thinking is a method of processing information, that directed to the changing of existing stereotypical model for reality perception, creating new alternative approaches for solving problems.

Bono created his own thinking conception. Bono determined thinking as the process of solving problems, that involve knowledge and tools, that necessary for accomplishing goals. This goal can be contemplation, planning, understanding, make a solution and direct solving problems.

Bono distinguishes the terms, as knowledge, intelligence, and thinking. Intelligence – quality, with which the fellow is born, it depends from genes. Thinking – operation ability, with which the intelligence works for experience. Knowledge (information) – main material, that managed by thinking.

The main purpose of lateral thinking is to generate new ideas and leaving from old fixed stereotypical and ideas, making changes, not searching evidence.

The main tasks of lateral thinking are to accomplish the effective solution problems, avoid the cliché model, reorganized stereotypical schemes. Based on his own

conception, Bono developed the methods of growing creative thinking. The article consider some techniques.

The author of article assumes, that formation and development lateral thinking for applicants become possible and effective, if according to the methodological conditions, educational system develop and implement the program of appropriate preparing tutor staff, that based with considering search technologies and implementation creative opportunities for kids. Introduction this type of program will provide the base level of knowledge, skills and tutor abilities, that necessary for developing lateral thinking for applicants.

Leadership and methodological support of this program implementation should carry out by competent employees of the postgraduate pedagogical education system.

Developing the ability and skills for lateral thinking available for each person. These opportunities provide growing creative potential of personality, give specific tools for creating something new and productive.

Key words: thinking, lateral thinking, competence, competencies, creativity, professional development, educational innovations, innovative activity, in-plant training.

Постановка проблеми. На сучасному етапі освіта є один із засобів управління розвитком суспільства, що визначає стратегію і умови його розвитку. Проте зміст, характер та глибина сучасних проблем усе більше вимагає радикальних змін в освіті щодо формування принципово нового мислення у здобувачів освіти.

Як свідчить практика, нездатність людства успішно вирішувати більшість глобальних проблем, наприклад, бідність, тероризм, екологічні катастрофи, хвороби, що набувають масштабів пандемії, актуалізує проблему формування та активного застосування мислення, принципово відмінного від традиційного – нестандартного, нелінійного, швидше ірраціонального, ніж раціонального. Таке мислення отримало назву «латеральне», основною ціллю якого є генерування

нових ідей та відхід від старих стереотипів та ідей. Означений тип мислення набуває сьогодні неабиякої популярності, адже за сучасних умов провідним завданням освітнього процесу є формування творчої особистості, здатної мислити самостійно, продуктивно та знаходити ефективні рішення в нестандартних ситуаціях.

Перспективним напрямком окресленої проблеми, на нашу думку, є формування творчого мислення у здобувачів освіти на основі концепції латерального мислення Едварда де Боно.

Метою статті є теоретичне осмислення й висвітлення провідних аспектів латерального мислення, пошук ефективних та результативних шляхів, форм і методів його формування у здобувачів освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Наукові розробки щодо питань творчості, творчого мислення, методів розвитку творчого потенціалу особистості свідчать про відсутність у науковців спільного погляду на проблему розуміння сутності творчості, її механізмів та особливостей прояву. Деякі психологи ототожнюють поняття «творчі здібності» та «креативність» і вважають, що креативність є самостійним фактором, який не залежить від інтелекту (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я. Пономарьов, Е. Торренс). Інші вважають, що високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень творчих здібностей і навпаки (Д. Векслер, Р. Уайсберг, Г. Айзенк, Л. Термен, Р. Стенберг та інші). На думку третіх, творчих здібностей не існує, головну роль у детермінації творчості відіграють мотивація, цінності, емоційний стан, особистісні риси тощо (А. Танненбаум, А. Олох, Д. Богоявленська, А. Маслоу та інші) [8–10].

У Концепції Нової української школи визначено 10 ключових компетенцій випускника школи, серед яких і вміння мислити креативно [7, с. 10], бути здатним до вибору серед численних альтернатив, що пропонує сучасне життя [6, с. 68].

Виклад основного матеріалу. Враховуючи зазначені вище фактори, ми звернулися до вивчення проблеми творчого мислення в системі Едварда де Боно та запропонованих ним методів розвитку творчого потенціалу особистості.

Едвард де Боно – британський психолог, лікар, спеціаліст у галузі творчого мислення. У своїй книзі «Думати по-новому: використання латерального мислення» дослідник увів новий термін – «латеральне мислення» (*lateral* – «бічний», «латеральний» – «рух у бік»).

Латеральне мислення – це специфічний процес обробки інформації, спрямований на зміну існуючої стереотипної моделі сприйняття навколишньої дійсності, створення нових альтернативних підходів до розв'язання певної проблеми [1].

Боно запропонував власну концепцію мислення, згідно з якою мислення – це цілеспрямований процес вирішення проблеми, це вміння, яке включає знання та засоби, необхідні для досягнення мети. Творчий процес, на думку британського психолога, безпосередньо пов'язаний із процесом вирішення проблем, тобто із процесом мислення. Зважаючи на це, Боно трактує мислення як цілеспрямоване дослідження досвіду для певної мети. Цією метою може бути міркування, розуміння, планування, прийняття рішення та безпосереднє вирішення проблеми тощо [1].

Боно розмежує такі поняття, як «знання», «інтелект» і «мислення». Інтелект – це якість, з якою народжується людина, він залежить від її генів.

Мислення – це операційне вміння, за допомогою якого інтелект працює над досвідом, а знання (інформація) – це основний матеріал, керований мисленням [1].

Отже, мислення, на думку дослідника, є вмінням, однією із цілей якого є створення матеріалу, що викликає у людини певні почуття й емоції. Мислення організовує і перебудовує сприйняття і досвід таким чином, що у людини з'являється чітке уявлення про будь-що. Саме це згодом і викликає певні почуття та емоції. Як правило, людина довіряє своїм почуттям, що створені людським сприйняттям у певний час, оскільки зазвичай не усвідомлює їх помилковості. Сформованій особистості дуже важко усвідомити те, що її сприйняття може бути помилковим [1].

Основною ціллю латерального мислення є генерування нових ідей та відхід від старих фіксованих стереотипів та ідей, внесення змін, а не пошук доказів, досягнення евристичного моменту [1]. Завданнями латерального мислення є прийти не лише до правильного, а й до ефективного вирішення проблеми, звільнитися від моделей-кліше, перебудувати стереотипні схеми мислення.

Боно виокремив основні принципи латерального мислення:

- усвідомлення ідей, які панують та є стереотипними;
- пошук різноманітних підходів до явищ та проблем;
- звільнення з-під жорстокого контролю логічного мислення;
- використання випадку;
- розуміння того, що будь-який погляд на щось – це лише один із багатьох можливих варіантів;
- відкладання оцінки, судження;
- генерування нових підходів.

Етапами засвоєння латерального мислення, на думку Боно, є: 1) усвідомлення недоліків фіксованих моделей; 2) формування навичок застосування латерального мислення [1]. Цей процес здійснюється завдяки «інструментам мислення», які дозволяють всебічно аналізувати проблему, знаходити альтернативні варіанти її вирішення, обирати оптимальні з них.

Для творчого мислення важливий результат, його новизна й оригінальність, тоді як для латерального вагоме значення має процес роботи з наявною інформацією та ефективність отриманого результату.

На основі власної концепції Боно розробив методи розвитку творчого мислення. Розглянемо деякі з них.

Memod Plus Minus Interesting (PM – плюс, мінус, цікаво). «Р» означає плюс – хороші аспекти; «М» – мінус, тобто погані аспекти; «І» – цікаво, цікаві аспекти. Цікавими можуть бути ті аспекти ситуації, які, по-перше, не є позитивними або негативними, а просто цікавими, по-друге, які можуть призвести до створення нової ідеї. Метою РМІ є почергове знаходження позитивних, негативних та цікавих моментів у ході аналізу вирішення проблеми.

Memod Consider All Facts (CAF – аналіз усіх фактів/факторів). Метою CAF є врахування всіх факторів у ході вирішення проблеми, їх дослідження та аналіз. Будь-яка людина живе і діє в межах свого сприйняття проблеми, яке може значно відрізнятись від сприйняття інших. Зазвичай проблеми виникають тому, що людина не ставить перед собою мети зрозуміти іншу людину, намагається довести свою думку, переконати у правильності саме свого підходу. При цьому вона

навіть не замислюється над тим, чи є щось раціональне у пропозиції співрозмовника, що саме може призвести до непорозуміння і конфліктів.

Із метою кращого розуміння іншої людини й ефективного розв'язання проблеми, Боно розробив розумовий інструмент *Other People View (OPV – погляд інших людей)*. Використовуючи OPV, необхідно визначити людей, яких торкається та чи інша проблема, поглянути на неї з погляду свого опонента і спробувати зрозуміти його.

У зв'язку з цим був розроблений розумовий інструмент *Consequences and Sequel (C and S – наслідки і результати)*. Метою C and S є розгляд усіх наслідків дії або рішення з використанням шкали часу, що демонструє негайні наслідки дії – короткострокові, середньострокові і довгострокові. Такі тимчасові рамки довірливі й можуть змінюватися залежно від проблеми. Прийоми CAP, OPV, C and S взаємопов'язані.

Для зручності створення альтернатив було винайдено розумовий інструмент *Alternatives, Possibilities, Choices (APC – альтернативи, можливості, вибір)*. Метою APC є цілеспрямовані спроби створення альтернатив при вирішенні проблем та створенні чогось нового. Альтернативи, на думку Боно, можуть бути різного виду: сприйняття, дії, рішення, підходи, пояснення, альтернативний дизайн. APC можна виконувати на різних етапах – при визначенні проблеми та у ході її вирішення.

Важливим етапом на шляху до вирішення проблеми є чітка постановка мети – усвідомленого образу майбутнього результату. З метою ефективного постановки мети був розроблений розумовий інструмент *Aims, Goals and Objectives (AGO – цілі, спрямування, задачі)*. AGO призначений для точного визначення, формулювання і вибору мети, якої людина хоче досягти.

Наступним методом є *Random Input (метод випадкової стимуляції)*. Випадкова стимуляція забезпечується випадковим предметом, словом, людиною, подією, демонстрацією тощо. Найзручнішою формою означеного методу є випадкове слово, яке може бути знайдене різними способами.

Одним із різновидів методу випадкової стимуляції можна вважати *метод Provocative Operation/PO (ПО – провокаційна операція)*. Поняття «ПО» означає те, що слідує за цим словом, пропонується як провокація. ПО є зовнішнім стимулом, який сприяє появі нового вирішення проблеми завдяки поєднанню асоціацій, пов'язаних із проблемою, з асоціаціями із нової сфери, до якої не належить проблема, що потребує вирішення [1–3].

Ефективним, на нашу думку, є *метод розвитку творчого мислення Six Thinking Hats* (шість капелюхів мислення). Це методика, згідно з якою одну розумову дію потрібно виконувати у певний проміжок часу. Людина, «одягаючи» на себе по одному капелюху, не намагається виконати все одразу, а вчиться у певний проміжок часу виконувати лише одну розумову дію. Кожен із шести капелюхів мислення символізує певний тип мислення: білий відповідає лише за збір об'єктивних фактів та інформації; червоний – за прояв емоцій, почуттів та інтуїції; жовтий – за пошук позитивних сторін, переваг; чорний – за пошук негативних моментів та недоліків; зелений – за творчий пошук, генерування нових ідей, альтернативних підходів; синій – за аналіз усього розумового процесу (рефлексія мислення), планування, визначення цілей та висновків [4].

Усі зазначені вище методи розширюють сферу сприйняття людиною проблеми, сприяють відходу від старих стереотипних поглядів та формуванню нових підходів, і, таким чином, розвитку вміння та навичок латерального мислення, що сприяє вдосконаленню всього процесу творчого мислення, підвищує загальний творчий потенціал людини.

Запропоновані методи можуть бути адаптовані до будь-якого віку і використані в сучасній системі освіти з метою розвитку творчих здібностей особистості, посилення її креативного потенціалу, формування вміння та навичок вирішення проблеми [1–5].

Розвиток латерального мислення у здобувачів освіти буде ефективним, якщо в умовах методичної роботи загальноосвітніх закладів розробити і реалізувати програму відповідної підготовки педагогічних кадрів, побудованої з урахуванням напрацьованих технологій. Реалізація програми за своїм змістом та організаційними формами забезпечить базовий рівень знань, умінь і навичок педагога, що важливий для формування його латерального мислення. Продуману, систематичну, послідовну методичну роботу на місцях із формування означеного типу мислення можна розглядати як потужний і ефективний засіб розвитку креативних можливостей молоді.

Важлива роль у розвитку латерального мислення, на нашу думку, повинна належати системі післядипломної педагогічної освіти через надання науково-методичної допомоги навчальним закладам у створенні відповідних програм, проведення систематичних і послідовних заходів (конференцій, семінарів, вебінарів, практичних занять, спецкурсів), забезпечення педагогів відповідною літературою, методичними рекомендаціями, організації консультативної роботи та самоосвіти. Подібні заходи повинні поєднуватися в чітку систему відповідною довгостроковою програмою, у котрій визначені стратегічні напрями діяльності та тактичні особливості означеної роботи. На основі програми кожним учителем розробляються власні стратегії і тактики, виходячи зі специфіки роботи, досвіду та результатів діяльності. Формами такої роботи може бути весь арсенал методичного інструментарію.

Висновки. Отже, аналізуючи роботи Едварда де Боно, ми дійшли висновку, що латеральне мислення є важливим компонентом творчого мислення. Перший крок у формуванні означеного типу мислення у здобувачів освіти – це ознайомлення педагогічних кадрів з теорією концепції Боно та вивчення методів розвитку творчого мислення. Формуванню латерального мислення у здобувачів освіти повинна передувати робота з підготовки відповідних педагогічних кадрів до означеної діяльності, що буде ефективною і результативною, якщо здійснюватиметься у відповідності до науково обґрунтованої, довгострокової програми, котра включатиме весь спектр методичної роботи у навчальних закладах. Керівництво і методичний супровід реалізації цих програм повинні здійснювати компетентні фахівці системи післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боно Э. Латеральное мышление. Санкт-Петербург : Питер Паблишинг, 1997. 320 с. (Серия «Мастера психологии»).

2. Боно Э. Нестандартное мышление ; пер. с англ. Минск : ООО «Попурри», 2000. 224 с. (Серия «Живи с умом»).
3. Боно Э. Рождение новой идеи / ред. О. К. Тихомирова ; пер. с англ. Москва, 1976.
4. Боно Э. Шесть шляп мышления. Санкт-Петербург, 1997. 256 с.
5. Боно Э. Учите вашего ребенка мыслить ; пер. с англ. Минск : ООО «ПОПУРРИ», 1998. 336 с.
6. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. *Нормативно-правове забезпечення освіти: державні стандарти, програми, положення*. Харків : Основа, 2006. Ч. 6. 144 с.
7. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С. Концепція «Нова українська школа. Простір освітніх можливостей». Київ, 2016. С. 10.
8. Пивоварова О. Латеральне мислення і методи його розвитку. *Соціальна психологія* : науковий журнал. 2007. № 1 (21). С. 112–122.
9. Пономарев Я. Психологія творчства. Москва : Наука, 1976. 302 с.
10. Торшина К. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии. *Вопросы психологии*. 1998. № 4. С. 123–132.

Дата надходження до редакції: 16.10.2020 р.